

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський державний університет імені Петра Могили

**Всеукраїнська науково-методична конференція
«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2014»**

*«ДОСВІД ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ»,
присвячена 225-й річниці міста Миколаїв*

Тези

**УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ
В КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Миколаїв – 2014

«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2014». Всеукраїнська науково-методична конференція. «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» : тези. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. – 44 с.

У збірнику містяться матеріали доповідей учасників Всеукраїнської науково-методичної конференції «Могилянські читання – 2014», підсекції «Українська історія в контексті регіональних досліджень».

ЗМІСТ

Гайдай О. М. Цукрове виробництво та соціально-економічні відносини власників із селянами (на прикладі підприємств Харитоненків)	5
Котляр Ю. В. Сакральна історія – наукова дисципліна.....	6
Кульчицька О. В. Багатогранність дипломатичної діяльності Г. Удовенка в ООН	8
Морозова О. С. Польське історичне товариство: діяльність у напрямку пізнання історичної правди	11
Піструїл І. В. Деякі результати дослідження стоянки Анетівка 1 в 2014 р.	14
Шевченко Н. В. Політичне розмежування земель Русі у другій половині XIII-XV ст.	15
Баришніков А. Опришківський рух на західноукраїнських землях (XVI-XVIII ст.)	20
Білусяк А. В. Український колабораціонізм в роки Другої світової війни	22
Климчук М. В. Український повстанський рух XX ст. як компонент масової культури	24
Котляр О. Ю. Альтернативна історія України у творчості В. Кожелянка.....	27
Крамаренко О. С. Підприємницька діяльність українського козацтва	29
Незнаюк С. Ю. Холодноярська республіка	31
Олексюк Т. Е. Отто фон Бісмарк: чи потрібен такий політик Україні?	32
Поліщук А. В. Культура Великого князівства Литовського.....	34

Соколов А. Ю. Августин Волошин та його діяльність на західноукраїнських землях	35
Ярошенко С. О. Участь українців у Норильському повстанні 1953 р.	37
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	40

ЦУКРОВЕ ВИРОБНИЦТВО ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ВЛАСНИКІВ ІЗ СЕЛЯНАМИ (НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРИТОНЕНКІВ)

Усі володіння родини Харитоненків тісно пов'язувались із заводською цукровою діяльністю. Дійсно, без сировинної бази, яка б забезпечувала постійну та стабільну роботу заводів, неможливо уявити стабільний розвиток цукрової промисловості. Однак цукрове виробництво в Російській імперії було справою досить складною. Воно вимагало постійного господарського нагляду. Прогресивне виробництво Харитоненків швидко нарощувало темпи. У 1874 р. торговельний обіг його підприємств перевищував 20 млн руб. сріблом. У 1880-1881 рр. на заводах Харитоненка в середньому на одного робітника вироблялося 177,1 пуд. цукру, в той час як в 1862-1863 рр. – лише 33,5 пуд. Усі вісім цукрових заводів Харитоненка були прекрасно оснащені – господар особисто закуповував найсучасніше обладнання за кордоном. У харитоненковських цукроварнях діяли водотрубні парові котли, парові турбіни, компресори, підвісні канатні дороги, дефекатор і сатуратори. І. Харитоненку належало 11 економій та маєтків у Чернігівській, Харківській, Курській губерніях – загалом близько 100 тис. дес. землі. У кількох економіях було створено селекційні лабораторії. Елітне насіння буряка та зернових підприємець закуповував у Німеччині й Франції – до 10000 кг на рік, засіваючи ними власні заводські поля, а також успішно продаючи. Двічі фірма Харитоненка удостоювалася права зображати Державний герб на своїй продукції, а такий знак був гарантією якості.

В кожному селі, де працювали його цукрові заводи, господарі влаштовували за свій рахунок церковно-приходські і народні школи, лікарні з аптеками та амбулаторіями. Медична допомога була безкоштовною. Слід зазначити, що наявність соціально-побутових приміщень була характерною особливістю всіх заводів Харитоненків. Показовим є облаштування казарм для працівників Червоно-Ярузького буряко-цукрового заводу. Вони являли собою кам'яні, криті залізом дві будівлі. Перша – двоповерхова, з 10-ма приміщеннями, друга – одноповерхова, в якій вміщувалися дві кухні, дві їдальні для працівників, три приміщення для службовців, продовольчий магазин з льохом [1, арк. 87]. Приміщення казарми було розраховане на 500 осіб. В Сумах Харитоненки заснували за власні кошти лікарню на 60 ліжок з хірургічним відділенням.

Початок ХХ ст. – час великих потрясінь. Перша російська революція 1905-1907 рр. сприяла розоренню багатьох цукро-заводчиків, навіть таких, як спадкоємці величезного статку графів Бобринських. Адже в цукровому виробництві велику роль відіграв «людський фактор». Гуманне ставлення Харитоненків до робочих призвело до того, що вони намагалися не стільки страйкувати і громити маєтки, скільки працювати, розуміючи, що добробут кожної людини не залежить від гасла «відібрати і поділити».

До роботи на своїх цукрових підприємствах П. Харитоненко залучав талановитих інженерів та конструкторів і це позитивно позначалося на виробництві. Так, наприкінці 90-х рр. ХІХ ст. обсяг виробництва на заводах Харитоненків в грошовому еквіваленті складав 7243719 крб [2]. На початок ХХ ст. володіння Харитоненків становили майже 70 тис. десяти власної землі і 30 тис. орендованої з 11 маєтками, посівами цукрового буряку та хлібів, лісництвами, молочними фермами, садами [3, с. 195].

Отже, разом з київськими «цукровими королями» Терещенками, Харитоненки фактично тримали під контролем весь цукровий ринок країни – від виробництва і переробки до продажу. Фірма Харитоненків успішно вела і міжнародну торгівлю, перемагаючи чисельних конкурентів. Більше ніж 30 тис. чоловік були зайняті на підприємствах Харитоненків.

Джерела та література:

1. Центральний державний історичний архів м. Київ, ф. 730, оп. 1, спр. 34.
2. Чумак М. М. Роль купецького капіталу в технічному розвитку цукрово-рафінадних підприємств Лівобережної України (90-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р.) / М. М. Чумак // *Історичні і політологічні дослідження. Науковий журнал. Видання Донецького національного університету, історичний факультет.* – 2008. – №1/2 (37/38). – С. 223–229.
3. Слабошпицький М. Ф. *Українські меценати: Нариси з історії української культури* / М. Ф. Слабошпицький. – К. : Вид-во М. П. Коць; Ярославів Вал, 2006. – 416 с.

УДК 908(477.73)

Ю. В. Котляр

САКРАЛЬНА ІСТОРІЯ – НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

В останні роки спостерігається зростання наукового інтересу до сакрального в Україні. Паралельно існують спроби з відновлення

значущості, повноцінного функціонування сакрального виміру в сучасному українському суспільстві.

Сакральна історія посідає одне з провідних місць серед трансляторів базових духовних цінностей. Опанування ним формує системоутворюючу основу історичних знань.

У процесі життєдіяльності сучасної цивілізації викристалізувалися два способи перебування людини у світі – сакральний і світський. Сакральний спосіб життя передбачає ставлення людини, суспільства до навколишнього світу як до духовної цінності. Таке сприйняття світу характеризується духовним підходом до простору, часу, власного житла, окремих елементів простору і, по суті, є освяченням самого життя, всіх життєвих функцій. Світський спосіб життя трактує життєдіяльність як сукупність фізіологічних актів, тобто актів, позбавлених духовної значущості й зведених до власне людських дій.

Предметом навчального курсу є розгляд історії як науки, що формує духовні цінності на емоційно-психологічному рівні з характерним акцентом на міфологізацію, мову символів, ціннісній фабулі, певній спресованості матеріалу.

Сакральна історія – це система історичних знань, що формує духовні цінності, спираючись на міфологію, містику, езотерику, географію та символізм.

Методологічними підставами змісту курсу є цивілізаційний, містичний та міфологічний підходи. Принципами вивчення історичних фактів є принцип історизму та альтернативності.

Тема дослідження сакральної історії поєднує в собі кілька підходів і принципів сприйняття світу:

- Принцип історизму передбачає реалізацію прагнень дослідника через усвідомлення сутності періоду, що вивчається, показ процесів подій з погляду сучасників, а також їх оцінку з точки зору законів і традицій того часу;

- Принцип альтернативності визначається через сукупність трьох синтетичних самовідтворюваних процесів: невизначеності майбутнього, біфуркації, дискретності простору-часу [2];

- Цивілізаційний підхід зорієнтований на сприйнятті історичного розвитку як багатовимірного поліцентричного процесу в рамках єдиної людської цивілізації, враховує широке коло факторів, які впливають на світовий історичний процес, спростовує існування «розвитку людства» в розумінні просування від простого до більш складного;

- Міфологічний підхід базується на легендах і переказах навколишнього світу. Міф не має на увазі, що історія є хибною або істинною, він звертається до духовного, психологічного або символічного поняття реальності, не претендуючи на затвердження

людини у вічності, на порятунок особистості. Людині з найдавніших часів доводилося осмислювати навколишній світ. Свідомість, ще не скуте законами традицій, відображало світ так, як вона його бачила, створюючи міфи. Сутність міфологічного підходу найкраще відображає Р.Грейвс: «У міфах з усією достовірністю відображені релігійні обряди і події сивої давнини, на них можна покласти як на історичні свідчення, необхідно лише зрозуміти їхню мову і зробити поправку на можливі помилки при переписуванні, невірні тлумачення забутих обрядів і довільні зміни, внесені моральним і політичним міркувань» [1, с. 14];

– Містичний підхід зображує явища і релігійні практики, спрямовані на зв'язок із потойбічним світом і надприродними силами. Це особливий спосіб розуміння і сприйняття світу, заснований на емоціях, інтуїції та ірраціоналізмі [3, с. 138-139].

Отже, зазначені принципи і підходи дають можливість розглянути сакральну історію в контексті всесвітньо-історичних процесів, вплітаючи у реальні події міфи і легенди, свідчення очевидців, гіпотези і містичні одкровення. Це дасть можливість не тільки вивчити сакральну історію, але і зрозуміти навколишній Світ у всій його багатовимірності для досягнення необхідної гармонії.

Джерела та література:

1. Грейвс Р. *Белая богиня* / Р. Грейвс. – Санкт-Петербург : Амфора, 2000. – 314 с.
2. Іванілов О. *Принцип альтернативності та його вплив на розвиток теорії і практики модернізації політичних систем : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01* / О. Іванілов. – К. : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2009. – 22 с.
3. Котляр Ю. В. *Город как центр мира: к вопросу об изучении сакральной истории Николаева* / Ю. В. Котляр // Гілея. Науковий вісник. Збірник наукових праць. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – 2010. – Випуск 31. – С. 134–140.

УДК 94:327(092)(477) «19»

О. В. Кульчицька

БАГАТОГРАННІСТЬ ДІПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Г. УДОВЕНКА В ООН

Формування сучасного зовнішньополітичного курсу багато в чому залежить від досвіду та особистих якостей українських дипломатів.

Прикладом для молодії когорти дипломатичних представників України буде залишатися професійний шлях Геннадія Удовенка.

Окремі відомості про дипломатичну діяльність Г. Удовенка знаходимо в працях А. Денисенка, В. Туркевича [1], періодичних виданнях [2] та особистих працях Г. Удовенка [3, с. 12.]. Однак вагома праця українського дипломата потребує її подальшого вивчення.

Г. Удовенко народився в 1932 р. в м. Кривий Ріг. У 1954 р. закінчив державний університет ім. Т. Г. Шевченка за спеціальністю міжнародні відносини. Починаючи з 1959 р. знаходився на дипломатичній службі, обіймаючи різні пости в МЗС УРСР та за кордоном. У 1972-1976 рр. займав посаду начальника відділу кадрів, очолював відділ міжнародних економічних організацій, був членом Колегії Міністерства іноземних справ УРСР. З березня 1980 р. до лютий 1985 р. був заступником міністра іноземних справ Української СРСР [4].

Протягом багатьох років Г. Удовенко був працівником Секретаріату ООН: у 1965-1971 рр. займався набором персоналу Служби по набору експертів технічної допомоги ООН у Женеві, а у 1977-1980-х рр. працював директором відділу усних перекладів департаменту по конференціям.

Будучи постійним представником УРСР при ООН, Г. Удовенко був також заступником голови Спеціального комітету ООН проти апартеїду. В цій якості він здійснив визнаний на міжнародному рівні внесок у викорінення апартеїду, оскільки протягом 60-80-х рр. XX ст. боротьба з апартеїдом була однією з найактуальніших проблем на порядку денному в ООН. Неодноразово очолював делегацію Комітету на різних семінарах, симпозіумах та міжнародних форумах або був членом цієї делегації. Г. Удовенко працював у Комітеті по невід'ємних правах палестинського народу. Був три роки поспіль віце-головою Економічної і соціальної ради (ЕКОСОП).

Саме так Україна себе стверджувала в ООН. Проте, не це головне. Головне, що, працюючи постпредом, Г. Удовенко міг пропагувати Україну як велику державу, підтримувати активні контакти із закордонними бізнесовими та політичними колами, закликати їх до встановлення прямих контактів із Києвом.

Представники дипломатичної служби, які добре його знали, відзначали високі професійні якості українського дипломата, що дозволили йому отримати значний досвід участі в міжнародних конференціях у рамках ООН та її спеціалізованих установах.

Г. Удовенко завжди відповідально ставився до справи і вимагав також підходу від своїх підлеглих. Працюючи у структурі ООН він

сприяв піднесенню міжнародного іміджу України. Проте відзначав, що в радянські часи українським дипломатам доводилось бути передбачливими. Доводилось здійснювати представництво України в ООН так, щоб не отримати звинувачень ні з боку МЗС СРСР, ні з боку ЦК КПРС, ні з боку ЦК України, водночас вміти переконати світову спільноту у тому, що Україна має власне бачення на проблемні питання, що порушувалися в ООН.

На багатьох сесіях Генеральної Асамблеї він представляв Українську СРСР в Другому комітеті. В якості члена делегації України в 1972-1977 рр. та 1985-1991 рр. Г. Удовенко брав участь у роботі багатьох сесій Генеральної Асамблеї. Він очолював делегацію своєї країни на сорок дев'ятій (1994 р.), п'ятдесятій (1995 р.), п'ятдесят першій (1996 р.) сесіях Генеральної Асамблеї. Брав активну участь у роботі інших органів та підрозділів – як у системі Організації Об'єднаних Націй, так і за її межами, долучаючись до розв'язання політичних, економічних та фінансових питань, а також проблем розвитку, оточуючого середовища та прав людини.

У 1990-1991 рр. Г. Удовенко був Постійним представником УРСР, а потім незалежної України при ООН. Українські дипломати розгорнули в ООН дуже активну діяльність. Г. Удовенка називали не інакше, як «Mister Chairman», оскільки там йому доводилось очолювати різні групи, комітети. Зазначимо, що з 1945 р. до 1987 р. представники УРСР не обиралися більше жодного разу головами центральних органів Генасамблеї. І ось у 1987 р. Г. Удовенка обрали головою Другого економічного комітету. В ті часи економічним питанням країни-члени приділяли більше уваги, ніж політичним. У 1989 р. його вдруге обрали головою Спеціального політичного комітету. Отже, український дипломат неодноразово обирався на престижні та відповідальні посади.

1984 р. УРСР було обрано непостійним членом Ради Безпеки ООН. Безперечно, це була багато в чому заслуга Г. Удовенка, який успішно демонстрував свої професійні якості, був знавцем структури ООН та проблем, які в той час мала вирішувати ця організація.

Величезний авторитет Г. Удовенка в середовищі ООН призвів до обрання його на посаду, про яку в найближчий десяток років ніхто з українців не може й мріяти – голови 52-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН (1997-1998 рр.). Саме під його керівництвом було проведено низку реформ у цій організації, приведено її у відповідність до нових геополітичних умов. У структурі ООН 52-у Генеральну Асамблею називають «Асамблеєю реформ». Діяльність Г. Удовенка на цій посаді

засвідчила не лише його особистий авторитет, але й авторитет всієї української дипломатії.

Професійний шлях Г. Удовенка переконує у тому, що його дипломатична діяльність була багатогранною та ґрунтувалась на надзвичайній працездатності та високому професіоналізмі. Не випадково у свій час Б. Тарасюк наголосив, що основою його діяльності стала винайдена ним формула «Трьох «П»: професіоналізм, патріотизм, порядність» [5].

Життя – це дар! – говорив Г. Удовенко. Він прожив багато років, і йому було чим пишатися. Доля нагородила його тим, що він сприяв просуванню незалежної України на міжнародній арені [2].

Джерела та література:

1. Денисенко А. В. Людина планети. Штрихи до портрета Геннадія Удовенка. Біографічне есе / А. В. Денисенко, В. Д. Туркевич. – К. : Планета, 2011. – 376 с.
2. Кологрєва О. «У меня громадные планы» / О. Кологрєва // Юг. – 2011. – 16 февраля.
3. Удовенко Г. На сьогодні не існує альтернативи Організації Об'єднаних Націй: (місце та роль України в ООН) / Г. Удовенко // Зовнішні справи. – 2010. – № 5-6. – С. 12.
4. Постоянные представители Украинской ССР при ООН. Геннадий Удовенко // Хроника ООН. – 1985. – № 1. – С. 26.
5. Тарасюк Б. Геннадій Удовенко – людина «Трьох «П» / Б. Тарасюк // Українська правда. – 2014. – 31 жовтня.

УДК 94:001(438)

О. С. Морозова

ПОЛЬСЬКЕ ІСТОРИЧНЕ ТОВАРИСТВО: ДІЯЛЬНІСТЬ У НАПРЯМКУ ПІЗНАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

Важливим завданням наукової спільноти України є розвиток вітчизняної науки в контексті еволюції світового наукового процесу. Гарний досвід пізнання історичного буття для українських вчених може являти діяльність польської наукової спільноти істориків, зокрема Польського товариства історичного (ПТІ).

Товариство є однією з найстарших наукових інституцій, що діє до сьогодні. Організація була заснована польським істориком К. Ліске у 1886 р. у Львові «з метою сприяння розвитку історичних наук, з особливим висвітленням історії Червоної Русі». Тут, у Львові, розміщався й головний офіс інституції, аж до початку Другої світової війни.

Товариство об'єднувало, головним чином, польських істориків, зокрема, О. Бальцера, Л. Фінкеля, Л. Цвіклінського. Головним друкованим органом товариства був «Kwartalnik historyczny» («Квартальник історичний»). Перед Першою світовою війною з Товариством співпрацювали також українські вчені: М. Грушевський, К. Студинський, Ю. Цепевич, О. Колесса, М. Кордуба, І. Белей, О. Барвінський. Активним членом Товариства у 1880-х – 1890-х рр. був І. Франко. На сторінках «Квартальника» публікувалися дослідження науковців та рецензії на них, періодично подавалися огляди української політичної та наукової преси [4].

Спочатку Товариство історичне діяло лише у межах австрійського впливу, потім – у цілій відродженій Польщі. З 1924 р. за організацією закріпилася теперішня назва – Польське товариство історичне. Співпраця з українськими істориками у цей час послабилася.

Трагічний вплив на долю ПТІ справила Друга світова війна. Організація втратила свій офіс, із плином часу була позбавлена також значного впливу на розвиток історичних наук у Польщі. Незважаючи на те, Товариство стало організатором з'їздів польських істориків, на яких підводилися результати наукової праці й планувалися нові наукові перспективи. Від початку 1947 р. влада організації була зосереджена у Кракові, а з вересня того ж року – у Варшаві.

З 1956 р. ПТІ перетворилося у представницьку корпорацію тих, кому не байдуже минуле. У цей час майже половину членів організації (40 %) складали вчителі, 25 % – викладачі й працівники наукових інституцій, ще 35 % – працівники архівів, музеїв, бібліотек [2].

З 1975 р. ПТІ організовує спільні з Міністерством народної освіти історичні олімпіади для учнів, веде роботу по написанню праць з регіональної історії.

На початку XXI ст. ПТІ ставить собі нові цілі. Товариство відіграє велику роль у справі підтримки національних традицій, культивування польської історії й культури, розвитку національної самосвідомості. Ціль і завдання організації реалізуються через участь у діяльності місцевих громад, взаємодію з митними органами місцевого самоврядування у сфері охорони культурної спадщини і традицій. Важливе місце в діяльності ПТІ відіграють з'їзди істориків.

У діяльності ПТІ важливе місце займає видавнича діяльність. Протягом 1986-2005 рр. було опубліковано більше ніж 540 книг. Члени організації були авторами великої кількості статей та публікацій у різних періодичних наукових і науково-популярних виданнях, пресі. Крім того, Організація чинить видавничу діяльність й через свої філії (у Кракові, Любліні, Лодзі, Новому Тарзі, Ольштині, Тарнові, Торуні, Варшаві, Вроцлаві). За сприяння товариства виходять друком

«Przeglądu Historyczny», «Śląski Kwartalnik Historyczny ‘Sobótka’», «Rocznik Łódzki», «Rocznik Ślądecki», «Rocznik Kaliski» i «Pamiętnik Cieszyński», «Rocznik Elbląski», «Ziemia Kujawska», «Praca Historyczno-Archiwalny» i «Rocznik Grudziądzki», «Przemyski Zapiski Historyczny». Особливе місце серед друкованих видань товариства займає «Biuletyn Polskiego Towarzystwa Historycznego», на сторінках якого можна знайти основні результати діяльності організації.

За своїм статутом, що був ухвалений 20 вересня 2009 р. метою організації є «поглиблення історичного бачення та його поширення». Для цього товариство тяжіє до пізнання історичної правди, збереження свідчень минулого і передачі знань про історію, формування історичної свідомості суспільства. Польське історичне товариство повинно досліджувати минуле, особливо регіональне; турбуватися про дотримання норм етики історика, організовувати зібрання, конференції, а також кожні п'ять років – з'їзди польських істориків; проводити публічні лекції, виставки, покази на історичну тематику з метою популяризації науки й історичних питань; створювати секції і комісії, організовувати збори для виконання завдань Товариства; видавати історичні наукові журнали, співпрацювати з польською Академією наук, «Akademią Umiejętności», вищими школами, а також з іншими науковими інституціями, організовувати наукове життя, навчання історії; співпрацювати з аналогічними товариствами і організаціями за кордоном [3].

У наш час організацію очолює (з 2013 р.) Я. Шимчак. Щороку Товариство організує щорічні наукові зібрання, читання лекцій на різноманітну тематику: історія регіону, історія Польщі від давнини до сьогодення, а також питання історіографії та методології. За сприяння інституції видається наукова історична література, проводяться наукові конференції з актуальних проблем історичного буття. Не лише історики, але й політологи, філологи, педагоги, соціологи, юристи, культурологи як з Польщі, так і з інших держав, зокрема з України, представляють різні точки зору на проблеми історії, літератури, мови. Тексти представляють своєрідний науковий вибір, позицію «іншого» щодо актуальних проблем історії. Така позиція є важним елементом європейського гуманістичного діалогу. Вагому частину змісту статей становить наукова дискусія в галузі польсько-українського інтелектуального середовища, як важливого елементу сучасного гуманістичного дискурсу [1].

Отже, Польське історичне товариство є важливою польською науковою інституцією, що своєю діяльністю підвищує рівень історичного пізнання й сприяє розвитку науки історія як в Польщі, так і за її межами.

Джерела та література:

1. Dymczyk Rafał, Krywoszeja Igor, Morawiec Norbert. *Wstęp // Rozdroża. Polsko-Ukraiński dyskurs humanistyczny*. – Częstochowa-Humań-Poznań. – 2013. – S. 3.
2. *Polskie Towarzystwo Historyczne*. – Режим доступу: www.pth.net.pl/index.php?page=onas/historia.
3. *Statut Polskiego Towarzystwa Historycznego ze zmianami uchwalonymi 20 września 2009 r.* – Режим доступу: www.pthczest.ajd.czest.pl/index.php?id=id_3&page=statu.
4. *Середа О. Товариство історичне*. – Режим доступу: www.tuugo.com.ua/SiteViewer/119000133081?url=http%3A%2F%2Fhistory.franko.lviv.ua%2FIII_2.htm.

УДК 902.64 «632.5» (477.7)(043.5):903.01

I. В. Піструїл

ДЕЯКІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТОЯНКИ АНЕТІВКА 1 В 2014 р.

У 2014 р. під час археологічної практики студентів ЧДУ імені Петра Могили було проведено нові дослідження стоянки Анетівка 1. Проведення нових досліджень було зумовлено тим, що в ході підготовки до музеєфікації та передачі матеріалів пам'яток кам'яного віку Анетівського регіону до фондів Миколаївського обласного краєзнавчого музею було виділено матеріали 1981 р. розкопок стоянки Анетівка 1, які свого часу не були введені до наукового обігу.

Стоянка Анетівка 1 знаходиться на західній околиці с. Анетівка. Відкрита та досліджена на площі 35 м² у 1978 р. В ході розкопок прослідковано наступну стратиграфію:

1. Сучасний гумусований ґрунт, темного, до чорного кольору, в нижній частині – сірувато-жовтий, з залишками коренів рослин – 0-0,6 м;

2. Щільний лесоподібний суглинок сірувато-палевого відтінку, з великою кількістю вапнякових включень (глина-«білоглазка») – 0,6-1 м;

3. Еолово-делювіальний горизонт жовтувато-палевих лесоподібних суглинків з стовбчастою структурою, зовнішньо нагадує похований ґрунт. Карбонатні включення зустрічаються рідко – 1-1,1 м;

4. Лес світло-жовтого кольору – від 1,1 м.

Археологічний матеріал фіксувався за метричними горизонтами (0,25 м) та зустрічався від денної поверхні до яскраво-жовтого лесу.

У ході камеральної обробки археологічного матеріалу було виділено два «піки» залягання знахідок.

Отже, стоянка Анетівка 1 була інтерпретована, як двошарова пам'ятка з хронологічно та генетично близькими комплексами.

Невеликі за обсягом археологічні роботи, проведені у 2005-2006 рр., поставили під сумнів таку інтерпретацію пам'ятки, так як було з'ясовано, що археологічний матеріал, що залягав у нижніх геологічних шарах, знаходився у кротовинах.

Дослідження 1981 р. (розкоп 2, приблизно в 50 м на південь від розкопу 1978 р.) також проводились за метричними горизонтами (4 горизонти по 0,25 м). Однак польова документація – відсутня. Тому дослідження 2014 р. були здійснені, в першу чергу, для визначення стратиграфії пам'ятки.

Зачистка, здійснена по південній та східній бровках розкопу 1981 р., показала стратиграфію, в загальних рисах, подібну до стратиграфії розкопу 1978 р. Однак, є і деякі розбіжності. Не простежуються два «піки» залягання археологічного матеріалу. Встановлено, що основна маса археологічного матеріалу залягала у межах 0,5-1 м від денної поверхні, безпосередньо над лесоподібними суглинками та супісями, у перехідному шарі. Крім того, простежений малопотужний шар (до 0,1 м) дуже щільного лесоподібного суглинку сірувато-палевого відтінку, який «блокує» лесоподібні суглинки та супісі. Його можна пов'язати з різноманітними водними процесами на цій території датованих пізньоплейстоценовим часом.

Отже, можливо частково перевідкладений землерийними тваринами культурний шар стоянки Анетівка 1 датується пізньоплейстоценовим часом, а подальші стаціонарні дослідження можуть дати змогу знайти ділянки з непошкодженим культурним шаром та більш детально розібратися у деяких розбіжностях стратиграфії в різних розкопах цієї пам'ятки.

УДК 930.2(73) «19/20»

Н. В. Шевченко

ПОЛІТИЧНЕ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ РУСИ У другій половині XIII-XV ст.

На сьогодні доволі актуальною є проблема розробки національної концепції української історії та інтегрування її у світову. Вирішення якої потребує ревізію основних канонів радянської історичної

спадщини, оновлення як методологічних засад і дослідницьких практик, так і знайомства із здобутками зарубіжних істориків, включно із західною славістикою. Серед таких концептуальних проблем вітчизняної історіографії, сповнених дискусійних моментів, є схема історії східних слов'ян. Нераціональність її московської версії, за якою Північно-Східна Русь (Владимирсько-Суздальське князівство, а далі – Московська Русь з 60-х рр. XV ст.) бачилися єдиним політичним спадкоємцем давньоруської держави, а білоруський і український народи трактуються як відгалуження єдиного російського народу була обґрунтована ще М. Грушевським у 1903 р.

Однак упродовж всього XX ст. як у радянській, так і зарубіжній славистиці, домінувала москво-центрична концепція історії східних слов'ян. У сучасній історіографії ця концепція трактується як така, що позбавляє неросійські народи власної історії в угоду традиційної імперської історичної концепції та використовується як засіб геополітичного домінування Росії над колишніми республіками СРСР і є офіційною ідеологією путінської політики відродження Російської неоімперії.

Водночас, у сучасній вітчизняній та зарубіжній історіографії зроблені спроби подолання історичних стереотипів русо-центричної концепції російської та радянської історичної школи щодо походження та політичної історії білорусів, українців, литовців у давні та середньовічні часи. Особливе місце у цих дискусійних проблемах вітчизняного середньовіччя посідає тема політичного розмежування земель Південно-Західної і Західної Русі у другій половині XIII-XV ст. і утворення на цих теренах «нових центрів» збирання руських земель в єдину державу – Галицько-Волинського та Великого князівства Литовського як Литовсько-Руської держави. Так, у 90-х рр. XX ст. білоруські, литовські та українські історики порушили традиційну схему радянської історіографії, що акцентувала увагу виключно на одній лінії розвитку: Київська Русь – Московська держава – Російська імперія – СРСР, звернувшись до історії Великого князівства Литовського в пошуках своєї державності. Наукова дискусія з проблем утворення Великого Князівства Литовського (ВКЛ) та місця Білорусії в історії цієї держави була розпочата у 1989 р. «Круглий стіл» мінських істориків з питань становлення ВКЛ у 1992 р. започаткував узгодження основних концептуальних засад білоруської історіографії. Констатуючи складність побудови нової синтезної концепції історії ВКЛ з огляду на невирішеність цілого ряду методологічних і історіографічних проблем, білоруські дослідники визначили лише найбільш загальні підходи до історії ВКЛ.

Проте, вже на початку XXI ст. ця концепція була деталізована завдяки ряду наукових праць: О. Кравцевича «Утворення Великого князівства Литовського», М. Єрмоловича «Слідами одного міфа», «Білоруська держава. Полоцьке князівство», «Старожитна Білорусь. Полоцький і новгородський періоди» та набула академічного статусу у вигляді енциклопедичного видання «Велике князівство Литовське. Енциклопедія» (Т. 1-3, 2010). Де констатується, що в умовах боротьби з агресією хрестоносців і під загрозою монголо-татарського нашествия у середині XIII ст. у верхньому Поніманні виникла білорусько-литовська держава з центром у Новгородку, яка і стала ядром могутньої європейської держави – Великого князівства Литовського, Руського і Жемантійського. Термін «Литва» тоді відносився до території верхнього і середнього Понімання, а під «Руссю» розуміли верхів'я Подвіння та Подніпров'я. Сучасні західні етнічні землі Литви (Жемайтія) остаточно увійшли до складу держави у першій половині XV ст. З другої половини XIV ст. і до кінця 60-х рр. XVI ст. до складу ВКЛ входили і українські землі (Волинь, Київщина, Поділля). Згадана держава являла собою симбіоз етнічних культур, у якій навколо початкового ядра (власне Литви) об'єдналися обласні автономії. В об'єднаних процесах, які мали місце в середині XIII ст. у Поніманні, наголошують білоруські історики, не було пасивної чи активної сторони, а склався своєрідний симбіоз Литви і Русі – «приклад побратимства двох народів, за умов власної вигоди об'єдналися в одну державу, в критичний для себе момент німецької агресії». Так, у цьому симбіозі він вбачає домінуючу роль Литви у політичному сенсі, а лідерство Русі – в державно-культурній сфері. В силу цього Литва визначається разом з Поніманською Руссю третім (поряд з визначеним Московським у Північно-Східній та Галицької-Волинським у Південно-Західній Русі) центром «збирання руських земель». У ВКЛ розминулася класична європейська державність: законодавство (стагати), своєрідна форма правління (шляхетська демократія, толерантні відносини між різними конфесіями і церквами). Сформувалася руська (давньо-білоруська і давньоукраїнська мова), що стала державною. У згаданій державі в умовах політичного і духовного співробітництва відбулося становлення самобутньої білоруської, литовської, української та польської культур (Н. Шевченко «Білорусько-Литовська держава: новітні підходи сучасної білоруської історіографії» (1997); Т. Гошко «Нова концепція генези Великого князівства Литовського» (2000); Д. Вирський. Міжнародний круглий стіл «Гісторія вивчення Вялікаго княства Літоускага у 1991-2003 гг.» (2003); С. Думин «Другая Русь (Великое княжество Литовское и Русское)» (1991).

До переосмислення витоків власної політичної історії та державотворчих процесів у середньовіччя вдалися і вітчизняні історики. У серії робіт, присвячених історії Галицько-Волинської держави (М. Котляр «Галицько-Волинська держава»), литовській добі української історії (О. Русина «Україна під татарами і Литвою», Ф. Шабульдо «Битва на Синіх Водах: маловідомі і незнані сторінки», Ф. Шабульдо «Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовського»). Ф. Шабульдо переконує, що військова експедиція Ольгерда в землі Південно-Західної Русі була доволі масштабною і добре підготовленою: останній зумів розбити основні військові сили ординців у битві під Коршевим на Тихій Сосні – притоці Дону. В результаті цієї битви Золота Орда втратила свою державну територію в Дніпровсько-Донському межиріччі. Військову експедицію литовського князя Ольгерда в південно-Західну Русь (1359-1362) згаданий автор кваліфікував як «Литовську Задонщину» – попередницю відомої Куликовської битви 1380 р. До теми геополітичного розмежування земель колишньої Русі Київської після монголо-татарського завоювання другої половини XIII-XV ст., більшість якої потрапила у васальну залежність до Золотої Орди, коли на її теренах склалися три рівнозначні центри «збирання руських земель» в єдину державу і звільнення від ординської залежності звернувся Р. Симоненко у статті «Про геополітичний фактор в історії України». Автор визнає, що на території Русі, склалися Південно-західний (Галицько-Волинський – друга половина XIII – початок XIV ст., що виступив з ініціативою створення антиординської коаліції руських князівств і країн західноєвропейських з метою визволення Русі від ординської неволі (Д. Галицький), Західний (Литовська Русь), що фактично підтримав ідею Галицької Русі, уклавши з нею військово-політичний союз і втілюючи у життя ідею визволення Русі від влади Золотої Орди та відродження державного життя на києво-руській політичній традиції як спільний політичний проект литовців, білорусів і українців.

У вітчизняній історіографії започатковані спільні литовсько-українські студії: Україна: литовська доба (1320-1569) (2009); *Ukraina Lithuanica*: студії з історії Великого князівства Литовського (2009); Україна і Литва в XIV-XVI ст. (політико-правові та соціально-економічні аспекти) (2011). У наукових статтях та розвідках згаданих збірників розглядаються раніше не досліджені або маловивчені питання вітчизняної історії литовської доби, а також важливе коло проблем, пов'язаних з генезою поліетнічної держави епохи пізнього середньовіччя – початку нового часу – ВКЛ та історії українських

земель у складі згаданої держави. Доробок вітчизняної історіографії литовського періоду української історії знайшла своє висвітлення у наукових статтях (К. Кириченко, Н. Яковенко, Н. Шевченко). Політична еліта українських земель у часи ВКЛ стала об'єктом дослідження Н. Яковенко у роботі «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і центральна Україна» (2008); О. Однороженка «Українська руська еліта. Доби середньовіччя і раннього модерну: структура та влада» (2011). Д. Ващук у роботі «А быхмо деръжали ихъ подльъ права ихъ земли». Населення Київщини та Волині і велико-князівська влада в XV-XVI ст. (2009) аналізує політико-адміністративний статус українських земель у складі ВКЛ. Тема московсько-литовської боротьби за давньоруські землі в кінці XV – на початку XVI ст. стала дослідженням О. Казакова (1998). Зазначимо, що новітні підходи вітчизняної історіографії стосовно оцінки литовської доби української історії як важливого етапу формування української національної ідентичності, продовження власної киево-руської державницької традиції в умовах пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу, що набула форми української політичної автономії у складі Литовсько-Руської держави знайшли відображення у курсі вітчизняної історії для вузів (Н. Яковенко. «Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України» (2005).

Відомий американський славіст з Гарвардського університету Е. Кінана вдався до деконструкції міфу про московське коріння схеми російської історії як політичного спадкоємця киево-руської історичної традиції у роботі «Російські історичні міфи» (2001). Американський історик не є прибічником російської версії спільної руської історико-культурної спадщини, яка безперервно лінією з'єднує Київську Русь і Російську імперію, як і в свій час М. Грушевський, трактує середньовічну і ранньомодерну Росію типовим суспільством не західного, а орієнтального типу. Однак політичну культуру Московської Русі кваліфікує як цілком оригінальну, що формувалася упродовж XV-XVII ст. Власні дослідження історії Московської держави переконали його у тому, що остання була цілком оригінальним соціополітичним витвором Північно-Східної Русі, проте, цивілізаційно відмінним від Західної та Південно-Західної. Тому традиційні погляди представників як зарубіжної, так і вітчизняної історіографії про киево-руські витoki «російської історії» він вважає хибними. Як і деякі сучасні вітчизняні історики, включно з білоруськими та російськими, Е. Кінан прибічник визнання самотності політичного і культурного розвитку Русі ранньомодерного часу, представлених двома регіонами – Руссю Московською і Руссю Литовською. У статті «Чому неможливо збагнути російську історію, не збагнувши руської» він зупиняється на

характеристиці цих згаданих регіонів Русі. Визнаючи факт політичної і адміністративної єдності Литовської Русі, яка для нього є уособленням держави, що в найбільшій мірі успадкувала киево-руські суспільно-політичні традиції і мала виразно західний тип соціокультурного розвитку, всю увагу у згаданій статті зосереджує на характеристиці її культурного і духовного життя. Визнаючи вагомість литовського внеску у творення нової східноєвропейської середньовічної держави – ВКЛ, однак поділяє підходи сучасних вітчизняних дослідників в оцінці її характеру як русько-литовського, де саме політичний і культурний руський досвід домінував.

Отже, у сучасній історичній науці переглянуто традиційну схему радянської історіографії, що в свою чергу, успадкувала основні засади офіційної самодержавної доктрини з її тезою меншовартості та нездатності неросійських народів до самостійного державного розвитку. Українські дослідники не тільки звернулися до історії Київської Русі та Галицько-Волинської держави в якості своєї державної традиції, а й спільно з білоруськими колегами – до ВКЛ у пошуках витоків національної державності. При цьому білоруські історики не тільки представили декілька концепцій передумов та початкового етапу Литовсько-Руської держави, а спільно з литовськими колегами узгодили власні концептуальні засади історії Білорусії у складі цієї середньовічної держави, визнавши останню Білорусько-Литовською з урахуванням того значного внеску, що вніс у її політичний і культурний розвиток український народ. У той час, як Московську Русь, що представляла третій політичний центр «збирання руських земель» в єдину державу у другій половині XV ст. сучасні історики кваліфікують оригінальним соціополітичним витвором Північно-Східної Русі, що є суспільством орієнтального типу – цивілізаційно відмінним від Західного (Русі Литовської та Русі Галицької).

УДК 94(477) «16/17»

А. В. Баршніков

ОПРИШКІВСЬКИЙ РУХ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (XVI-XVIII ст.)

Зараз, коли Україна постала і розвивається як незалежна держава, існує потреба глибокого осмислення її складної, суперечливої, і, в той же час героїчної минувшини. Чи не найважливішим проявом історичного минулого української нації, є історична пам'ять, що покликана зберігати у свідомості народу інформацію про минулі часи,

особливо ті, що стосуються боротьби кращих представників нації за свої права, за свободу, як кожної людини так і народу в цілому. Опришки посідають чільне місце в історії боротьби українського народу за свою волю.

Походження слова «опришок» неясне; може бути зіставлене з «опріч» («окремо», «осторонь»), як характеристика незалежного від пана чоловіка) або «оприск» («скеля», «уламок»), «оприскливий» («нестриманий», «дошкульний»), пов'язаний з «прискати» [1, с. 204]. Етимологічно, але не за значенням, споріднене з російським «опричники» (особиста гвардія Івана Грозного).

Вперше опришки згадуються в документах 1498 р. у зв'язку з посиленням кріпосницького гніту. Діяльність опришків спочатку розгорнулася на Прикарпатті, пізніше охопила Закарпаття та Буковину. Опорним центром опришків були Карпатські гори [2, с. 21].

Опришківський рух – це дійсно унікальне явище в історії українців, насамперед селянства. Впродовж тривалого часу, боротьба опришків проти соціального і національного поневолення знаходила своє вираження в народній пам'яті [3, с. 34].

У XVII-XVIII ст. селянські виступи проти шляхти набули специфічної форми, що отримала назву опришківського руху. Опришками називали групи озброєних селян, на чолі яких стояли авторитетні ватажки, що нападали на панські маєтки. Захоплені там цінності роздавали бідним людям.

Дослідження цієї теми включає в себе висвітлення та аналіз таких проблем:

– Передумов виникнення руху в Україні, а саме існування великого прошарку населення незадоволених панським гнітом у Галичині, на Закарпатті, Буковині;

– Вивчення опришківського руху на Прикарпатті в XVII ст., а саме, показ особливостей антифеодальної боротьби селян;

– Роль і місце Олекси Довбуша, як ватажка опришківського руху XVIII ст.;

– Аналіз історичних джерел та наукової літератури, щодо феномену опришківства в двох площинах, народно-фольклорній та історично-науковій.

Отже, зазначені сторони опришківського руху дають можливість розглянути його з двох площинах: з народно-фольклорної опришківський рух постає перед нами і, зокрема, постать Олекси Довбуша, як своєрідний героїко-романтичний епос, що виражається розмаїтими народними поемами, легендами, піснями, бувальщинами. Якщо дивитись на опришківський рух через контекст наукової площини то тут ми вже маємо справу з реальними історичними

подіями, постатями, які творили цей рух. За допомогою аналізу різних судових книг, міських та земських метрик, мемуарів, можна відчутти справжній, неміфізований образ борців за крашу долю народу.

Джерела та література:

1. *Етимологічний словник української мови: В 7-и тт. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; О. С. Мельничук (головний ред.). – Т. 4: Н-П / уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скіяренко. – К., 2003. – 656 с.*
2. *Сенько І. Ходили опришки / І. Сенько. – Ужгород : Карпати, 1983. – 384 с.*
3. *Грбовецький В. Народ про опришків / В. Грбовецький // Жовтень. – 1984. – № 8. – С. 64.*

УДК 94(477) «1941/1945»

А. В. Білусяк

УКРАЇНСЬКИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Термін «колаборація», «колабораціонізм» походить від французького «collaboration», що означає «співпрацю» з ворогом. Історія даного терміну походить з Франції періоду окупації, коли французький уряд у Віші під головуванням маршала Анрі Петана закликав французів до співпраці окупантами. В правовому сенсі це співпраця населення або громадян держави з ворогом, в інтересах ворога на шкоду самій державі чи задля задоволення власних інтересів. У роки Другої світової війни колабораціонізм був явищем розповсюдженим і мав місце практично в кожній окупованій країні [2, с. 2].

Колабораціонізм як явище в Другій світовій війні мло місце серед населення окупованих Німеччиною країн як в західній та центральній Європі так і на території Радянського Союзу, куди входили й українські землі. Тема колабораціонізму складна і суперечлива через політичні, ідеологічні та моральні принципи. Актуальності та важливості цієї тематики додає той факт що через різні передумови, причини і прояви колаборації, всіх колабораціоністів не можна класифікувати однаково, як зрадників, посібників окупантів чи військових злочинців.

Дослідження теми українського колабораціонізму включає висвітлення та аналіз ряду проблем:

– Передумов виникнення колаборації в Україні, а саме існування значного прошарку населення незадоволеного радянської владою через репресивні дії щодо населення.

– Аналіз причин виникнення і масштабності явища співпраці з окупантами, показ політичних, національних, соціально-економічних причин, морально-психологічного стану людей [2, с. 3-7].

– Класифікація проявів колаборації в військовій, громадсько-політичній, економічній, культурних сферах.

– Надання оцінки діяльності українських військових формувань у складі німецьких збройних сил, а саме українських поліцейних та охоронних частин, батальйонів «Роланд» та «Нахтігаль», дивізій СС «Галичина», «Українське визвольне військо» [1, с. 27-29; 3, с. 202].

– Місце і роль ситуативної співпраці українських націоналістів, спростування ряду стереотипів і пережитків радянської історії щодо даної проблеми [4, с. 220].

– Діяльність українських громадсько-політичних організацій, та участь українців в управлінському апараті на окупованих територіях. Дослідження їх впливу та результатів діяльності, визначення як позитивних наслідків так і неможливості позбавитися контролю окупантів [2, с. 193].

– Становище культури і релігії в часи окупації. Фактично можна говорити що культура і релігія навіть у складній політичній і економічній ситуації продовжувала діяти, навіть розвиватися та мати вплив на суспільство. Важливою є участь церкви в благодійницькій діяльності і відстоювання певних потреб населення [2, с. 315]

Отже, зазначені сторони і фактори колаборації свідчать про існування даного явища в контексті екстремальних умов в яких опинилося населення. Колаборація є складною за типологією і формами. Люди що співпрацювали з окупантами, або ж були солдатами у військових формуваннях не завжди були зрадниками свого народу чи військовими злочинцями. Історична, правова або моральна оцінка колаборантам повинна надаватися, з урахуванням умов, причин, наслідків і мети їх діяльності, та не може носити узагальнюючий характер.

Джерела та література:

1. Дробязко С. *Вторая мировая война 1939-1945. Восточные добровольцы в вермахте, полиции и СС / С. Дробязко.* – М., 2000. – 48 с.
2. Шайкан В. О. *Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» і військової зони в роки Другої світової війни / НАН України Інститут історії України / В. О. Шайкан.* – Кривий Ріг : «Мінерал» АГН України, 2005. – 466 с.
3. Боляновський А. *Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939-1945) / А. Боляновський.* – Львів, 2003. – 686 с.
4. Косик В. *Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик.* – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 657 с.

УКРАЇНСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ ХХ ст. ЯК КОМПОНЕНТ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

Історія України – це історія боротьби її народу за незалежність. Найчіткіше й наймасовіше прагнення українців створити власну державу проявилось в ХХ ст.

Холодноярська республіка та вояки УПА були найбільш потужними збройними формуваннями, що чинили неабиякий опір радянській владі.

Найпершими повстанський рух проти більшовизму в ХХ ст. розпочали холодноярські отамани, що утворили власну незвану державу у Чигиринському районі Черкаської області зі столицею в селі Мельники. Холодноярська республіка, територія якої охоплювала 25 навколишніх сіл, мала 15-ти тисячну селянську повстанську армію, бійці якої називали себе козаками, а своїх командирів – отаманами.

Повстанці Холодного Яру мали сильний авторитет та значну підтримку в місцевого населення. В зв'язку з неможливістю перемогти бунтівників, в ЧК розробили спеціальну операцію з нейтралізації та захоплення холодноярських отаманів.

Діяльність повстанців завдавала неабиякого клопоту більшовикам і мала всі шанси на успіх, попри свої сумнівні джерела фінансування і провіанту, а також незважаючи на потужну радянську пропаганду і заборони, залишила помітний слід в українській культурі.

Перш за все, на честь холодноярських героїв відкрито численні меморіальні знаки, а також названо кілька вулиць на місцях бойової слави, створено історичний клуб «Холодний Яр».

Про боротьбу козаків Холодноярської Республіки з більшовиками один із учасників подій Юрій Горліс-Горський написав книгу спогадів – документальний роман «Холодний Яр». В українській літературі вказані події були описані у романі «Холодний яр» М. Ф. Негоди.

Дослідник Роман Коваль відобразив її в багатьох своїх розвідках. Деякі з подій боротьби повстанців проти більшовицької влади на теренах Холодного Яру та в його околицях художньо описані у романі Василя Шкляра «Чорний Ворон», що став одним із українських бестселерів останніх років. Книгу, навіть повинен був екранізувати польський режисер Єжи Гофман, однак несподівано для багатьох українців заявив, що не буде цим займатися і пояснив відмову досить різко: «твір ксенофобський» [1].

У 2014 р. був виданий ще один роман Василя Шкляра на холодноярську тематику – «Маруся». В книзі мова йде про юну

отаманшу Марусю, що стала на чолі тисячного війська у 1919 р. [2]. Новий роман став ще одним бестселером автора, оскільки перші 18 тис. примірників було розкуплено в перший тиждень продажів [3].

Також за мотивами подій 1919-1922 рр. було знято кілька документальних фільмів: «І повіє вогонь новий ...», «Негасимий огонь Холодного Яру», «Машина часу: цикл передач про Холодноярську республіку на 5 каналі».

Холодний Яр став дійсно масовим явищем і знайшов своє відображення не лише в кінематографі й літературі. Чорний холодноярський прапор з надписом: «Воля України або смерть» був вивішений на різдвяній ялинці Євромайдану, отже став символом та натхненником нового українського повстанства.

Наступною за хронологією є діяльність Української повстанської армії, днем створення якої вважається 14 жовтня 1942 р. – козацьке свято Покрови, але окремі українські націоналістичні збройні формування існували вже від початку війни.

Ставлення до історії УПА в українському суспільстві впродовж років незалежності коливається між позитивним (борці за незалежність) і протилежним (німецькі колаборанти): сама оцінка часто спирається на пропагандистські штампи обох сторін. Питання про офіційне визнання УПА воюючою стороною у Другій світовій війні та пов'язане з цим питанням надання ветеранам УПА пільг на державному рівні (декілька західних областей вже прийняли це рішення на своєму рівні), досі залишаються невирішеними.

Починаючи з 2005 р. свято створення УПА відзначають в Україні офіційно. В цей день проводяться масштабні марші, особливо урочисто вони відбуваються в столиці. Учасники дійства традиційно висловлюють свої принципові умови: повернути звання Героїв України Степанові Бандері та Романові Шухевичу, визнати боротьбу ОУН-УПА національно-визвольною боротьбою Української нації [4].

Діяльність УПА не оминула й кінематограф. Надзвичайно велика кількість стрічок була присвячена повстанцям. Найвідомішими є «Залізна сотня», а також «Нескорений», в якій розповідається про Романа Шухевича. Однак не всі кінофільми є об'єктивними, деякі намагалися показати УПА як зрадників та колаборантів. Зокрема у фільмі «Ми з майбутнього – 2», який Міністерство культури України не рекомендувало до показу в Україні через провокативний у моральному плані характер деяких його епізодів і розпалювання цим міжнародною ворожнечі. Низкою критиків фільм був оцінений як пропагандистський і антиукраїнський, до того ж містив у собі велику кількість історичних неточностей. Ролі бандерівців-колаборантів зіграли Остап та Дмитро Ступка, українські актори, що після участі в такій сумнівній стрічці отримали порцію невдоволення від українських глядачів.

Варто сказати і про документальні фільми про УПА. Одним із найкращих вважається «Між Гітлером і Сталіним – Україна в II Світовій війні», до роботи над яким було залучено провідних західних науковців – Збігнева Бжезінського, Нормана Дейвіса, Роберта Конквеста та Джона Армстронга.

Також активно використовується надбання – повстанські пісні (альбом «Наші партизани» Тараса Чубая і гурту «Скрябін» – пісні в сучасній обробці), створюються авторські пісні на дану тематику (наприклад, пісня «Не кажучи нікому» гурту «Тартак» і Андрія Підлужного, відеокліп на цю композицію було присвячено бою бійців УПА проти нацистських окупантів біля села Новий Загорів у вересні 1943 р. [5]).

Такі доробки популяризують УПА, роблять їхній вклад в історію України більш зрозумілим для широких верств населення.

Діяльність Української повстанської армії вплинула на українську культуру, щороку проходять десятки музичних фестивалів («Захід», «Бандерштат»), створюються громадські заклади (ресторан «Криївка», приміщення якого стилізовано під вигляд справжнього повстанського схрону). Події на Майдані взимку 2013-2014 рр. поширили серед українців традиційний червоно-чорний прапор та вигуки, чи точніше гасло ОУН – «Україна понад усе».

Отже, українці поступово повертаються до свого коріння, починають усвідомлювати різні нюанси історії, що так дбайливо були приховані радянською пропагандистською машиною. Символи українських борців за незалежність стали проникати в усі сфери нашого життя і 2014 р. став переломним у розумінні цього явища.

Джерела та література:

1. Критика «Чорного Ворона» Шкляра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/34091/Krytyka_Chornogo_Vorona_Shklara_Roman_shkodyt.
2. Роман «Маруся» про український повстанський рух Василь Шкляр презентував у Черняхіві [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zhitomir.info/news_140517.html.
3. Роман Шкляра розкупили за тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/culture-newspaper/_roman-sklyara-rozkupili-zatizhden/581139.
4. Марш УПА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pokrova.org.ua>.
5. Українська повстанська армія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uareka.com/uk/article/society/heritage/1259>.

АЛЬТЕРНАТИВНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ В. КОЖЕЛЯНКА

Кожелянко Василь Дмитрович (1957-2008) – український письменник, поет журналіст, політичний аналітик, один із засновників жанру «української альтернативної історії». Важливо, що В. Кожелянко за три з половиною роки до відомих подій кінця 2004 р. в Україні передбачив і півмільйонні мітинги, і «Велику листопадову націонал-демократичну революцію», і вигнання з Банкової старої влади, і навіть деякі контрраверсійні процеси пореволюційного буття у верхівці влади.

Першим і найвідомішим романом В. Кожелянко стала «Дефіляда в Москві» – лауреат премій «Гранослов» та журналу «Сучасність», переможець акції «Книжка року 2000». Основою сюжету стала альтернативна історія про перемогу військ Вермахту і Української повстанської армії як найбільш боєздатної частини цих військ під час Другої світової війни. Червону армію відкинули за Урал, а А. Гітлер і С. Бандера приймають парад на Червоній площі в Москві. По суті у художньому просторі книжки Україна постає геополітичною силою, яка у Другій світовій війні здолала Росію і протистоїть Німеччині. Твір написано в гумористичному стилі. Його можна вважати похідним від фольклорно-анекдотичної традиції.

Проза В. Кожелянко – одне з найцікавіших і найзагадковіших явищ сучасної української прози. Автор 4-х поетичних книг, 10 романів та 2-х книг малої прози, вкупі з 5-ма п'єсами у співавторстві з В. Сердюком став відомим за межами Буковини та й усієї України завдяки роману «Дефіляда в Москві».

Роман-анекдот № 1, тобто «Дефіляда», довів, що майбутнє – це добре сплутане з неочікуваним фіналом минуле. Багатьма літературознавцями й звичайними читачами «Дефіляда» сприймається, як анекдотичний продукт, створений за допомогою зміщення часових площин та історичних фактів. Насправді ж, автор змінює точку зору на події, їх причини та наслідки, причому, – у прямому значенні. А це, як не дивно, викликає сміх. Спочатку сміємося від несподіванки, потім – від розгубленості, а потім – над собою. Проте, «потім» настає не для всіх. Наприклад коли написано: «В Європі все було гаразд ... Гітлер без особливих зусиль в жовтні взяв Москву ... Звичайно, допомогли союзнички, передусім українці, але скільки клопотів із тамтими союзниками. Найбільше докучала Румунія ...» [2], то не кожен

продовжить читання. Політкоректність і не була самоціллю, чи навіть необхідною ознакою прози В. Кожелянка. Ця схема спрацьовує й у низці наступних романів у стилі «альтернативної історії»: «Конотоп», «Людинець пана Бога», «Котигорошко».

Романи В. Кожелянка стали «однією з перших вдалих спроб створення українського фентезі з присмаком «віртуального реваншу» за поразки українства в реальній дійсності. Усі його романи – суть один метароман про «віртуальну Українську Імперію», анований народними казками, військовими фантазіями антиросійської спрямованості та науково-популярними розвідками про Атлантиду» [3].

Як зазначає З. Шевчук, «сучасні українські письменники розглядають можливі варіанти вітчизняної історії, аби відчуті потенціал нації, а також сприймають історію як ігровий простір, що виявляється в умовності запропонованих ними альтернатив. У творах порівнюють різні альтернативні сценарії між собою, а також із дійсністю, що є спробою вписати змодельовану історію у відносно реальний текстуально-історичний контекст» [4, с. 13].

Сприймаючи історію як дію, сукупність активних дій, історична пам'ять має розглядатися не як віками заповнений архів, а як основа активного життєстверджуючого ставлення до дійсності. Після того, як відбулася історична дія і окреслився її результат, тільки на основі історичної пам'яті може започатковуватися відрив від наявного, яке, збагатившись мірою здобутого історичного досвіду, отримує новий смисл, нові параметри тощо.

Отже, історична пам'ять виконує функцію носія смислу і значення ситуацій сучасного. Саме вона постійно стикається із все новими й новими ситуаціями дійсності і відтак сама змінюється в ході виконання своєї основної функції. А проблема збереження історичної пам'яті постає як проблема свідомого продовження безперервного тривання людської життєдіяльності, свідомої діяльності, яка є умовою подальшої історії.

Нетрадиційно підходить до теми історичної пам'яті В. Кожелянко у своїх романах «Конотоп», «Дефіляда в Москві», «ЛжеNostradamus». Ігноруючи історичні факти, він перевертає історичні поразки на тріумфи. Така художня стратегія – компенсаторна. Автор намагається вилікувати мазохістський синдром, притаманний українській ментальності, яка, на думку І. Дзюби, має «виразне тяжіння до постійного нагадування трагічних сторінок історії» [1, с. 6].

Джерела та література:

1. Дзюба І. Деякі проблеми української культури / І. Дзюба // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – № 153. – С. 6.

2. *Кожелянко В. Дефіляда в Москві / В. Кожелянко. – Львів : Кальварія, 2000. – 160 с.*
3. *Островський І. Українська культура повинна нав'язуватися, проітовхувати себе : інтерв'ю з В. Кожелянком / І. Островський // День. – 2001. – № 154. – 30 серпня.*
4. *Шевчук З. В. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 – теорія літератури / З. В. Шевчук. – К., 2006. – 19 с.*

УДК 94:334.712(477) «16/17»

О. С. Крамаренко

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Вивчення промислового виробництва і малого підприємництва українського козацтва є невід'ємною частиною вітчизняної історії. Детальний аналіз цих явищ дозволяє розкрити сутність економічних відносин в козацькій державі в XVII-XVIII ст.

Промисловість України була широко представлена традиційними ремеслами й промислами, тісно пов'язаними з сільським господарством. Центрами ремесел в українських землях були Київ, Харків, Чернігів, Лубни, Прилуки, Гадяч, Чугуїв, Охтирка, Богодухів, Стародуб, Миргород, Полтава. Ремісниче виробництво розвивалося і на Запорозжі. Тут працювали чимало видатних ковалів, ливарників і будівельників.

Ремісники працювали в паланках, де вони виробляли сільсько-господарські знаряддя (зокрема, плуги, коси, серпи, рала) на продаж. Чимало майстрів-одинаків ходили в пошуках заробітку по слободах і зимівниках, виконуючи замовлення населення. Багата старшина і заможні козаки влаштовували власні ремісничі майстерні, де працювали по декілька найманих робітників. У Новому Кодаку, наприклад, великою майстернею, на якій було зайнято 15 робітників, володів кошовий старшина І. Глоба [4, с. 203].

З розвитком ринкових відносин ремесло набувало дедалі більше товарного характеру. З ремеслами були тісно пов'язані різноманітні промисли, якими у цей період займалася значна частина заможних козаків та міщан, а також багато мешканців сіл, слобод і зимівників. Уже з другої половини XVI ст. у запорозьких просторах з'явилися сотні зимівників. Вони належали багатшим козакам, у них зимувала також козацька голота. У мирний час зимівники влітку і взимку

ставали базою господарської діяльності – ловлі й заготівлі риби для власного вжитку і на продаж, з часом – бджільництва, розведення коней і худоби, а відтак – городництва та землеробства.

Промисли були поширені в усій Україні. Характер їх визначався природними умовами, а також специфікою сільського господарства і розвитком торгівлі. Промисли, на відміну від ремесла, характеризувалися більшою концентрацією робочої сили та засобів виробництва. Крім старовинних промислів – рибальства, мисливства і млинарства, в кінці XVII – у XVIII ст. значне місце в економіці Гетьманщини і Слобожанщини та частково Запорожжя посідало гуральництво, шинкарство, гутництво, солеваріння, селітроваріння, рудництво, чумацтво та лісові промисли [3, с. 152-153].

Суттєвим елементом у розгляді підприємницької діяльності козаків є намагання побороти стереотип про монополію на утримання шинків єврейським населенням. Козаки часто були власниками шинків і наймали євреїв як управителів або ж здавали заклад на оренду [5, с. 86].

Подекуди козаки самі вели справи в шинках. Як приклад слід згадати засновника Нікополя козака-шинкаря Микиту, ймовірного засновника Кривого Рогу заможного козака на прізвисько Ріг, який також досяг успіху в цій галузі. І навіть в мусульманському місті Очаків у 1752-1753 рр. мав свій шинок козацький полковник Якимов [1, с. 22].

Гуральництво й винокуріння було поширене майже на всій території України; селітроварінням особливо відзначалися Гадяцький, Переяславський, Миргородський, Київський і Полтавський полки Гетьманщини, Охтирський і Харківський полки Слобожанщини. Численні гуті по виробництву високоякісного скла концентрувалися на півночі Лівобережжя (Чернігівський, Ніжинський, Стародубський полки) та в районі Охтирки, Чугуєва, в Ізюмському полку Слобожанщини. Подальший економічний розвиток українських земель, реформи в армії і на флоті сприяли розширенню залізобного виробництва. На виробництві в Острозькому і Охтирському полках Слобожанщини застосовувалася гідравлічна техніка. У XVIII ст. на українських землях починають виникати дрібнотоварні майстерні й децентралізовані мануфактури, які поступово перетворюються на централізовані мануфактури [4, с. 226].

Одним з найдавніших і найвагоміших допоміжних занять українців було чумацтво. Воно досягло найбільших масштабів у XVIII ст. Тоді чумацтво побутувало майже на всій території сучасної України. Чумацтвом займалися переважно селяни і козаки, подекуди – міщани, духовенство, поміщики. З розвитком промисловості й товарно-

грошових відносин асортимент товару значно розширився, а маршрути чумаків набули переважно південного напрямку. Зокрема, наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. вони доставляли до чорноморсько-азовських портів великі партії зерна, будівельних матеріалів та інших вантажів, а на зворотному шляху вивозили традиційну продукцію – сіль і рибу [2, с. 192].

Отже, розглянуті сфери промислової діяльності українського козацтва допомагають проаналізувати розвиток приватного виробництва на території України. Ці дані дають можливість більш цілісно вивчати не лише стан торгівлі й економіки в українських землях у XVII-XVIII ст., а й загальний стан розвитку козацької держави.

Джерела та література:

1. Біляєва С. О. Османський будівельний період у Північному Причорномор'ї (деякі аспекти історико-археологічних досліджень) / С. О. Біляєва // *Східний світ*. – 2003. – № 1. – С. 18–25.
2. Мазур І. І. Чумацтво як передумова виникнення підприємництва в Україні / І. І. Мазур // *Теоретичні та прикладні питання економіки*. – 2011. – № 24. – С. 191–195.
3. Макарчук С. А. Етнічна історія України / С. А. Макарчук. – К. : Знання, 2008. – 471 с.
4. Михайльчук П. А. Курс лекцій з історії України. У 2-х частинах. – Ч. II (кінець XVII – поч. XX ст.) / П. А. Михайльчук, І. П. Куций, В. Л. Брославський. – Тернопіль : ТНПУ, 2010. – 412 с.
5. Шестопал М. М. Євреї на Україні (Історична довідка) / М. М. Шестопал. – К. : Видавництво МАУП, 1998. – 240 с.

УДК 94(477)

С. Ю. Незнаюк

ХОЛОДНОЯРСЬКА РЕСПУБЛІКА

Все важливе в історичній науці має свої предтечі. Події, які відбуваються у світі мають власні передумови, причини і наслідки. Інколи складно побачити цілісну картину подій не поглянувши на них згори певного історичного досвіду. Головною причиною складності історичних досліджень є те, що будь-яке джерело переповнене власними думками авторів, які інколи дуже різняться з істиною. Завдання сучасного історика – виділити зерна правди з масиву авторської інформації.

Із зміною влади в Україні було почато процес реставрації істинної історії держави, без купюр та ідеологічного тиску. Було знайдено

малочислених очевидців пізніх подій, та документи, що проливають світло на ряд ранніх подій у державі.

У своєму дослідженні хронології подій незвіданої Української держави – Холодноярської республіки я спирався на працю Ю. Горліса-Горського – безпосереднього учасника цих подій та на праці ряду інших істориків [1]. Праці Ю. Горліса-Горського вважаю найбільш важливими, адже вони є джерелами першого порядку.

За часів СРСР перші заворушення на території Чигиринського повіту були названі «Чигиринськими аграрними волненнями 1906 года» [2, с. 74] і були описані прорадянськими істориками як приклади бандитизму та зради.

Більш пізні повстання були описані з аналогічної точки зору. Міфи про бандитизм та беззаконня були розвіяні Ю. Горлісом-Горським у його автобіографічній праці «Холодний Яр», де було з'ясовано причини заворушень часів «Холодноярщини» [1, с. 19].

Сучасні історики навіть зараз не можуть зібрати всі відомості, свідчення та документи в унормовану систему, через що історична дійсність трактується довільно.

Проблемою яку я намагаюся дослідити – це є встановлення історичної справедливості щодо всіх бійців та загиблих в ті часи, хронологія подій, від «Мирославового городища» і до загибелі останніх командирів Холодного Яру 9 лютого 1923 р. у Лук'янівській в'язниці.

Джерела та література:

1. Горліс-Горський Ю. Ю. *Холодний Яр: спогади осавула 1-го куреня полку гайдамаків Холодного Яру* / Ю. Ю. Горліс-Горський. – К. : Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2011. – 512 с.
2. Козельський Б. В. *Шлях зрадництва й авантюри (Петлюрівське повстанство)* / Б. В. Козельський. – Х. : Держ. вид-во України, 1927. – 148 с.

УДК 94:929(430)

Т. Е. Олексюк

ОТТО ФОН БІСМАРК: ЧИ ПОТРІБЕН ТАКИЙ ПОЛІТИК УКРАЇНІ?

Останнім часом в Україні спостерігається досить не стабільна політична та економічна ситуація у зв'язку із змінами відносин на зовнішньополітичній арені, а також влади і національної свідомості українського народу. А тому українцям потрібно визначити, яким має

бути їх політичний лідер, під силу якому буде вирішення основних нагальних проблем країни, у тому числі належний захист від зовнішніх агресорів.

Будь-який період історії має своїх героїв. Для Німеччини в XIX ст. такою людиною був Отто Едуард Леопольд фон Бісмарк-Шенхаузен (1815-1898). Він був прихильником консервативної поведінки в житті, служби, визнавав монархію як абсолютно єдину та ідеальну форму правління. Бісмарк вважав, що дисципліна, військова сила і потім, з часом, мудра дипломатія – це перспектива розвитку держави.

Дослідження даної теми включає в себе висвітлення та аналіз наступних проблем:

- Шляху до досягнення блискучої політики Бісмарка всередині держави та за її межами.
- Поглядів канцлера щодо ідеальної форми правління та втілення її у життя.
- Політичної діяльності німецького лідера та дипломата в XIX ст.
- Чи підходять Україні методи та прийоми у політиці, які використовував Отто фон Бісмарк?

Метою дослідження є відповідь на питання: чи потрібен зараз Україні політик з подібними поглядами і пріоритетами, та чи допоможе це зберегти територіальну цілісність і підвищити статус країни на полі міжнародних відносин?

Бісмарк був не лише свідком ряду європейських революцій, а й учасником на стороні реакції багатьох класових битв. Він був сучасником воєн, які відбувалися після повалення Наполеона I, аж до кінця XIX ст. Бісмарк народився на зорі капіталістичного розвитку Пруссії і сам став активним організатором кількох воєн, у вогні яких завершилося возз'єднання Німеччини [1, с. 7-8].

Отто фон Бісмарк відомий, головним чином, через об'єднання Німеччини. Вирішив він цю задачу шляхом воєн – спочатку з Данією (1864 р.), потім з Австрією (1866 р.) і, нарешті, з Францією (1870-1871 рр.). В останні роки свого життя Бісмарк не без гордоців відзначав, що на його совісті лежать три війни і вісімдесят тисяч життів, скріпивших своєю кров'ю фундамент возз'єднаної Німецької імперії. В організації і проведенні цих воєн розкрився його безсумнівний талант політика і дипломата [2, с. 157].

Бісмарк був особисто непідкупний, і спроби зі сторони іноземних держав підкупити його виявилися марними. Характерною рисою видатного політика була велика сила волі, якою він паралізував своїх партнерів. З одними він був підкреслено ввічливий, з іншими – прямолінійний і навіть грубий. Він міг пристосуватися до кожного, в залежності від того, яке враження хотів залишити в партнерів для

досягнення своєї цілі. Але Бісмарк завжди знаходився в стані боротьби і готовності до вирішального удару. Дипломатична вправність виступала у нього у формі простодушності і навмисної відвертості. Коли йому було потрібно, ця відвертість переростала у відкриту погрозу. Саме тоді майбутній прем'єр-міністр Англії Дізраелі проголосив після розмови з Бісмарком відомі слова: «Остерігайтесь цієї людини! Він говорить те, що думає» [3, с. 213]. А говорив Бісмарк, що незабаром, мабуть, стане головою прусського уряду і тоді реорганізує армію, доведе її до рівня, що викликає повагу, і під першим-ліпшим приводом оголосить війну Австрії, підірве Німецький союз, підкорить середні та дрібні держави і подарує Німеччині національну єдність під керівництвом Пруссії.

Отже, політичні методи та прийоми, які використовував Отто фон Бісмарк, можуть дати можливість розглядати Україну в майбутньому як сильну єдину державу в контексті міжнародних відносин, вплітаючи у реальні події політику великого державного діяча, який об'єднав Німецьку імперію майже півтора століття тому. Це дасть можливість вивести нашу державу на якісно новий рівень та досягти цілей, які переслідувались українським народом впродовж всієї його історії.

Джерела та література:

1. *Бисмарк О. Мысли и воспоминания. – Т. 1 // О. Бисмарк. – М. : ОГИЗ, 1940. – 383 с.*
2. *Режим доступу : <http://beiunsinhamburg.de/2010/%D0%BE%D1%82%D1%82%D0%BE-%D1%84%D0%BE%D0%BD-%D0%B1%D0%B8%D1%81%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BA/>*
3. *Эмиль Людвиг. Бисмарк // Людвиг Эмиль. – М. : Захаров-АСТ, 1999. – 479 с.*

УДК 94:930.85(477) «15»

А. В. Поліщук

КУЛЬТУРА ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО

Здобуття Україною незалежності призвело до переосмислення як історії литовського панування на території України, так і переосмислення процесу формування литовсько-руської культури.

Предметом дослідження є розкриття культури ВКЛ та її вплив на культуру України.

Науковці виділяють дві основні теорії:

- «руський спадок»;
- європейський вплив.

Від руської культури Литва успадкувала руську мову, якою велося все діловодство, правові норми («Руська правда»), які діяли до XVI ст. Суспільний устрій був перенесений сюди майже непорушно. Литовські князі всіляко підтримували християнську церкву [1, с. 66]. Щодо європейського впливу, то тут можна зазначити про спалах Відродження, який дав поштовх гуманістичних ідей.

У XIV ст. поширюється католицька церква, яка прийшла з Польщі. Церква намагається контролювати майже всі сторони життя людини.

З XIV ст. активний розвиток отримало Магдебурзьке право. Так само вплив європейської культури можна прослідкувати і в архітектурі та живописі [2, с. 89].

Головною проблемою на сьогодні залишається те чи потрібно, взагалі, нам розрізняти ці дві теорії. Деякі історики погоджуються з тим, що все ж потрібно розрізняти ці два впливи. Але більшість істориків схиляються до думки, що культура ВКЛ є синтезом двох впливів, тобто на основі руської та європейської культури сформувався так званий «місцевий феномен».

«Місцевий феномен» полягає у тому, що під впливом різних культур сформувалась зовсім нова, відмінна від інших культура. Саме зародження та розвиток місцевого феномену Литви відображає загальний характер формування самої держави [3, с. 87].

Таким чином, можна зазначити, що культура ВКЛ – це синтез, що отримав назву «місцевий феномен». Водночас, той факт, що литовська культура не була досить розвинутою надало змогу зберегти автентичну українську культуру, і не дало їй змогу асимілюватися.

Джерела та література:

1. Дорошенко Д. *Нарис історії України / Д. Дорошенко.* – К. : Глобус, 1992. – Т. 1. – 145 с.
2. Щодра О. *Стан вивчення давньої історії України (до кінця XV ст.) / О. Щодра.* – Львів, 2004. – 138 с.
3. Яковенко Н. М. *Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. / Н. М. Яковенко.* – К. : Генеза, 1997. – 312 с.

УДК 94(477.8)(092) «19»

А. Ю. Соколов

АВГУСТИН ВОЛОШИН ТА ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Майже вся історія Закарпаття першої половини XX ст. пов'язана з іменем Августина Волошина. Ця світла постать присутня і в

подальшому історичному процесі краю. Її значення ми належно оцінили тільки з кінця 80-х рр. ХХ ст., коли почала відроджуватися незалежна Українська Держава.

Видатний педагог, учений-філолог, журналіст, просвітитель, громадсько-політичний і церковно-релігійний діяч А. Волошин усе своє життя присвятив педагогічній роботі, був викладачем і директором Ужгородської учительської семінарії, а останні роки життя, після поразки Карпатської України, – професором, продеканом філософського факультету і ректором Українського Вільного Університету у Празі. Він – автор десятків підручників для шкіл, на яких виховувалися цілі покоління закарпатських українців [2, с. 15].

Саме на прикладі його життя можна простежити, як угорські русини поступово усвідомили себе закарпатськими українцями, частиною єдиного українського народу. З іменем А. Волошина колишні темні й забиті чужоземною неволею підкарпатські русини інтегрувалися у загальноукраїнський визвольний рух, заявили перед усім світом про своє існування і свої державотворчі змагання.

Шлях А. Волошина до українства і Карпатської України лежав не через Радянську Україну, а був природним шляхом перетворення етнічної маси в народ, коли національне самоусвідомлення визріло на місці, без дії зовнішніх чинників.

Все подвижницьке життя, педагогічна, культурницька діяльність А. Волошина є прикладом того, як закарпатці – інтелігенція і простий народ – прийшли від етнічної свідомості до української ментальності. Русини стали українцями, відчували потребу своєї державності і виборили цю державність [1, с. 346].

Тема дослідження базується на вивченні історії Карпатської України в період президентства Августина Волошина.

Ми шануємо і цінуємо А. Волошина як культурно-національного і громадсько-політичного діяча Закарпаття, що в умовах іноземного поневолення зумів консолідувати закарпатських українців на боротьбу за свою державність, утвердити українську національну ідею. Від подій 1938-1939 рр. на Закарпатті, в епіцентрі яких був А. Волошин, розпочинається новий відлік в історії закарпатських українців, який завершився у 1991 р. проголошенням незалежної Української Держави.

А. Волошин повертається до нас і як вчений-педагог, філолог, письменник і публіцист. Його спогади, наукові праці з історії педагогіки, церковно-релігійного життя, дослідження з мови й літератури, п'єси не втратили свого наукового, виховного та ідейно-естетичного значення. Творча спадщина А. Волошина цілком заслуговує, щоб посісти належне їй місце в науковому, культурно-історичному й політичному розвитку Закарпаття і всієї України ХХ ст. [3, с. 259].

Джерела та література:

1. Волошин А. *Вибрані твори* / А. Волошин. – Ужгород : ВАТ Видавництво «Закарпаття!», 2002. – 528 с.
2. Росоха С. У сорокоріччя смерти Президента А. Волошина : (Москва – Лефортова тюрма: 11-го липня 1945) / С. Росоха // *Самостійна Україна*. – 1985. – № 2. – С. 13–17.
3. Балега Ю. Августин Волошин як культурно-освітній діяч / Ю. Балега // *Від наукового товариства імені Т. Шевченка до Українського вільного університету: Міжнародна конференція*. – К., 1992. – С. 255–263.

УДК 323.28:343.819.5:329.7(1953)

С. О. Ярошенко

УЧАСТЬ УКРАЇНЦІВ У НОРИЛЬСЬКОМУ ПОВСТАННІ 1953 р.

Через значну експлуатацію, саме повстання політичних в'язнів у Норильську (травень 1953 р.) було першим серед трьох найбільших – Норильського, Воркутинського, Кенгірського, що потрясли систему ГУЛАГу. За період існування концтабору з 1935 р. до 1956 р. через нього пройшло 274100 засуджених, збереглися справи на 15806 осіб, померлих в ув'язненні. Ці цифри історики вважають мінімальними [1, с. 5].

Норильське повстання поєднало різні форми протесту – голодування, відмову від роботи, бунт, збройне повстання. Гаслом бунтівників стало «Воля або смерть», а прапором – чорне полотнище із червоною смугою. Серед керівників повстання були колишні члени ОУН. Один із них, Степан Семенюк, згодом писав: «Ми пам'ятали наказ Проводу ОУН: продовжувати боротьбу за волю України й інших поневолених народів скрізь і за будь-яких обставин [2, с. 480]. Через велику кількість учасників, складний характер подій та широкий розголос воно набуло найбільшої популярності серед в'язнів інших таборів. До весни 1953 р. у Норильську було 35 табірних відділень і 14 табірних пунктів виправно-трудового табору (ВТТ), а також 6 табірних відділень Горлагу. В'язнів у ВТТ було у 3,5 рази більше, ніж у Горлазі. Кількість в'язнів, за різними оцінками, сягала 30-40 тисяч осіб [3, с. 68].

За свідченням політв'язня І. Кривуцького, в Норильську, крім зон в'язнів, засуджених за побутові злочини і з полегшеним режимом (ВТТ), було шість зон із політичними в'язнями, де українці переважали – від 60 до 80 % в'язнів. Вкрай нелегке становище політичних в'язнів Норильська змусило їх гуртуватися, утворювати

підпільні організації для самозбереження. «Образливо було і соромно, що нас, колишніх вояків УПА, б'ють і зневажають ті мерзотники, незважаючи на те, що нас більше від них у десятки разів. Їм дано право знущатися над нами. Ми самі дали їм те право, своєю безоборонністю, своєю недружністю, своєю неорганізованістю. Ми повинні, обов'язково повинні були відняти у них те «право», – згадував політв'язень Д. Шумук. У травні 1953 р. в Норильськ привезли етап політичних в'язнів із Караганди (Казахстан). Табірна влада вивезла бунтарів, що сіяли дух непокори. Але саме таким чином поширила повстанський дух у норильські табори. Більшість новоприбульців була засуджена за повстанську діяльність у районах Західної України і прибалтійських республік [4, с. 39-41]. Репутація «бандерівців» чи «западників» в очах представників інших народів різко зросла. Була ліквідована чи обмежена в діях жменька бандитських злочинних елементів, яка допомагала чекістам та тримала в постійному страху кількатисячний колектив». Через кілька тижнів і місцеві в'язні почали проявляти ініціативу в організації опору. Передусім вони позбавили привілеїв «стукачів», бригадирів-садистів, і як наслідок, – припинилися знущання над в'язнями, обкрадання пайків, зарплати. Уся внутрішня табірна адміністрація залишилася на місцях, тільки почали дотримуватися законного порядку.

25 травня 1953 року у 4-й зоні норильського концтабору Горлаг розпочалося Норильське повстання. «Ув'язнені з числа українських і литовських націоналістів, скориставшись випадком неправильного застосування зброї сержантом охорони Дятловим, який випустив автоматну чергу по групі в'язнів, організували масовий саботаж і непокору в'язнів табірній адміністрації», – йдеться в документах слідства. 27 травня на роботу відмовилося вийти усе жіноче табірне відділення № 6 – 3015 осіб. Цього ж дня ув'язнені 4, 5 і 6 табірних відділень – близько 10 тисяч в'язнів майже одночасно відмовилися працювати і вимагали приїзду комісії із Москви. Відомий грузинський письменник Чабуа Амiredжібі, колишній політв'язень і учасник повстання в Норильську, вважає, що «Норильське повстання було повстанням українців, литовців та кавказців...». Особливістю Норильського повстання 1953 р. стало те, що в кожній із п'яти повсталих зон був свій, відмінний від інших, характер протесту, свій керівник і представницький комітет політв'язнів для переговорів із владою. Але в комплексі всі вони творили одне велике повстання, кероване українцями [5].

5 червня 1953 р. у Норильськ із Москви прилетіла комісія МДБ СРСР під керівництвом полковника М. Кузнецова. «Ми успішно скористалися нагодою, – згадує Євген Грицяк, – вперше перед

московською комісією поставили ряд ультимативних вимог. Ми не просили Москву змилюватися над нами, не благали, а вимагали, і не тільки стосовно себе. Ми вимагали заміни усієї нелюдської системи гноблення і застерігали, що продовження політики терору неможливе, що ми будемо боротися проти цієї системи усіма доступними методами» [2, с. 482].

Отже, Норильське повстання стало першим великим заворушенням в'язнів після смерті Й. Сталіна, а його керівниками і учасниками стали українці, які прагнули змінити не тільки своє становище, а всю систему таборів СРСР.

Джерела та література:

1. Шаповал Ю. Політичний терор в Україні 20-ті – 50-ті роки XX століття. Важкий тягар тоталітаризму – пошуки істини тривають / Ю. Шаповал // День. – 2001. – № 156. – 1 вересня. – С. 5.
2. В'ятрович В. М. Історія з грифом «Секретно». Українське XX століття / В. М. В'ятрович ; Центр дослідження визвольного руху. – Львів : Часопис, 2013. – 700 с.
3. Макарова А. Норильское восстание / А. Макарова // Воля. – 1993. – № 1. – С. 68–108.
4. Бондарук Л. Роль українського руху опору в організації Норильського повстання / Л. Бондарук // Історичний архів. Наукові студії : Збірник наукових праць. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили – Вип. 4. – 2010. – С. 38–42.
5. Амирэджиби Чабуа. Первый этап нашей борьбы предполагал достижение «свободы в заключении» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.memorial.krsk.ru/memuar/Kasabova/07/Amirj.htm>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Гайдай О. М. – доцент кафедри історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили, кандидат історичних наук, докторант.

Котляр Ю. В. – завідувач кафедри історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили, доктор історичних наук, професор.

Кульчицька О. В. – доцент кафедри історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили, кандидат історичних наук.

Морозова О. С. – доцент кафедри історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили, кандидат історичних наук, докторант.

Піструїл І. В. – доцент б.в.з. кафедри історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили, кандидат історичних наук.

Шевченко Н. В. – доцент кафедри історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили, кандидат історичних наук.

Баршніков А. В. – студент 434 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Білусяк А. В. – студент 434 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Климчук М. В. – студентка 334 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Котляр О. Ю. – студентка 347 групи Інституту філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Крамаренко О. С. – студентка 334 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Незнаюк С. Ю. – студент 134 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Олексюк Т. Е. – студентка 334 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Поліщук А. В. – студентка 134 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Соколов А. Ю. – студент 434 групи факультету політичних наук Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Ярошенко С. О. – аспірант кафедри історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *О. Авраменко*.
Технічний редактор, комп'ютерна верстка *А. Іщенко*.
Друк *О. Гончарова*. Фальцовально-палітурні роботи *Ю. Шаповалова*.

Підп. до друку 11.11.2014 р.
Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 2,56. Обл.-вид. арк. 2,12.
Тираж 50 пр. Зам. № 4525.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: rector@chdu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.

